

INDIKÁTORY UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Jana Kalabisová

Abstrakt:

Tento článek se zabývá simultánním pohledem na udržitelný rozvoj a tudíž i indikátory udržitelného rozvoje. Snaží se popsat jejich důležité úkoly, druhy indikátorů a možnosti jejich použití. Pozornost je věnována především agregovanému indikátoru, s jehož použitím je ovšem spojeno mnoho problémů.

Klíčová slova:

udržitelný rozvoj, klíčový indikátor, agregovaný indikátor, statistický přístup

Summary:

This paper deals with simultaneous view on sustainable development and, consequently, with the indicators of sustainable development. It tries to describe their important tasks, types of indicators and possibilities of their use. The paper specially analyses the aggregated indicator whose use is connected with many problems.

Key words:

Sustainable development, key indicator, aggregated indicator, statistical approach

ÚVOD

Koncept udržitelného rozvoje v sobě zahrnuje velmi širokou škálu témat s dlouhodobou perspektivou a delším časovým horizontem, které jsou seskupeny do čtyř hlavních dimenzí a které by měly být chápány souběžně a v rovnovážném poměru. V tomto smyslu by měly být identifikovány i závislosti mezi těmito dimenzemi.

Udržitelný rozvoj je o „vybalancování“ současných a budoucích potřeb. Bohaté země mají v tomto smyslu daleko lepší předpoklady orientovat své politiky k budoucím potřebám než země rozvojové. Specifická pozornost by proto měla být věnována tomu pohledu na udržitelný rozvoj, který by zabíral širokou škálu témat simultánně, aby mohla být zachována současná úroveň zdrojů i do budoucna.

Implementace politiky udržitelného rozvoje vyžaduje mnoho relativně malých kroků ve „správném“ směru, jejichž určení může být kvůli neurčitostem a vzájemným závislostem velmi těžký úkol. Obecně akceptovatelné modely koncepce udržitelného rozvoje a cesty k nim a rovněž jasné a kvantifikovatelné cíle jsou zatím jen ve fázi vzniku a na různých úrovních.

Transformace k udržitelnému rozvoji je proces velmi náročný na tvorbu a efektivní využívání vhodných forem informací. Získávání, transformování, přenášení a využívání nejrůznějších informací na všech úrovních rozhodování, v nejrůznějších oblastech a formách je typickým rysem současného společenského vývoje a vůbec základem úspěšného přechodu k udržitelnému rozvoji.⁴⁰

⁴⁰ The Use of National Accounts in Developing SD Indicators by A. Steurer, J. Hanauer and R. Muthemann, EUROSTAT

CÍL

Cílem tohoto příspěvku je analýza možností použití indikátorů udržitelného rozvoje. Pozornost bude věnována klíčovým indikátorům a zvláště agregovanému indikátoru, který by mohl být schopen vyjádřit stav dané země z hlediska udržitelného rozvoje.

METODIKA

Při zpracovávání tohoto příspěvku bylo čerpáno z materiálů světových institucí. Kvůli nedostatku materiálů v tištěné podobě bylo využito především dokumentů v elektronické podobě ze stránek světových institucí.

CO JSOU TO INDIKÁTORY

V určitých fázích rozhodovacího procesu – zejména při zvyšování povědomí společnosti o daném problému a zjišťování účinnosti přijatých opatření – jsou nejvhodnějším informačním nástrojem **indikátory**. Pomocí indikátorů lze jednoduše a srozumitelně prezentovat například i laické veřejnosti složité komplexní jevy bez užití náročných statistických metod či popisů vazeb a vzájemných souvislostí.

Indikátory jsou výsledkem zpracování a určité interpretace primárních dat (je to druh informace). Nemají smysl samy o sobě, ale v širších souvislostech - jsou zaměřeny určitým směrem, něco ukazují. V současných přístupech k vytváření (a také hodnocení) indikátorů lze rozlišit dva hlavní směry:

- **klíčové** (titulkové, „headline“) **indikátory**
- **agregované indikátory**.

Indikátory musí mít jasný vztah ke všem rozměrům udržitelného rozvoje. Velký počet témat vztahujících se k udržitelnosti rozvoje však způsobuje, že je obtížné trvale zaujmout pozornost médií, politiků i široké veřejnosti. To je důvodem snahy o výběr **klíčových indikátorů**. Jejich smyslem je poskytnout jednoduchou a jasnou informaci o vybraných klíčových faktorech. Příkladem v sociální oblasti může být míra nezaměstnanosti, v environmentální oblasti emise skleníkových plynů na obyvatele. Obtížné bývá souhrnné hodnocení, neboť jednotlivé indikátory mohou vykazovat pozitivní i negativní hodnoty nebo trendy. Příkladem může být soubor indikátorů udržitelného rozvoje vydaný Komisí OSN pro udržitelný rozvoj. V souboru je přibližně 58 indikátorů (původně 134), které jsou uspořádány podle rámce „hnací síly – zátěž - stav – dopad - odpověď“.

Jiným typem jsou **agregované indikátory**, které integrují do jediného údaje řadu skutečností s cílem poskytnout celkový obraz. Příkladem je v ekonomické oblasti *Hrubý domácí produkt*, v environmentální oblasti nedávno publikovaný *Index environmentální udržitelnosti* (Environmental Sustainability Index, World Economic Forum, Davos 2001). Zatímco u souborů klíčových indikátorů jde především o správnou selekci indikátorů, které jsou „atraktivní“ pro politiky i veřejnost a jsou dostatečně reprezentativní (vysoko korelují s dalšími jevy), agregované indikátory musí mít jednak „správný“ výběr proměnných, jednak musí být založeny na správném agregačním algoritmu (pro sloučení dílčích dat či indikátorů).

DŮLEŽITÉ ÚKOLY INDIKÁTORŮ UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

➤ *Vzhledem k orientaci konečných spotřebitelů*

Použití indikátorů nebo jejich interpretace je téma s mnoha aspekty. Existuje mnoho spotřebitelských skupin jako široká veřejnost, média, vědci, politici, kteří se zajímají o rozdílná témata a na různých úrovních. Tohle je nutné brát v potaz při jejich prezentaci.

Další skutečností je, že použití indikátorů k technice benchmarkingu vyžaduje mezinárodní porovnatelnost nebo alespoň zajištění toho, že jsou použité metody a postupy známy. Specifické národní okolnosti či podmínky mají často klíčový vliv na jednotlivé

úrovně a trendy vyjadřované indikátory, takže pochopení těchto národních podmínek je stěžejní pro jejich interpretaci.

➤ ***Vzhledem k časovému rámci pro indikátory udržitelného rozvoje***

Udržitelný rozvoj je o načasování celého komplexu procesů v čase. Časová dimenze je proto ve vztahu k udržitelnosti velmi důležitá. Jeho načasování je také důležité pro tvorbu statistických strategií a stěžejní při diskuzích na toto téma. Pro potřeby indikátorů udržitelného rozvoje jsou zásadní dlouhodobější trendy, což znamená, že jsou potřeba delší časové řady, aby mohly být identifikovány trendy a odstraněny cykličnosti.

Zatímco se strategie udržitelného rozvoje týká delší časové perspektivy, tak pro potřeby politiků jsou požadovány indikátory udržitelného rozvoje velmi krátkého časového úseku, což znamená časovou tíseň pro práci statistiků. Vyvinutí informačního systému jako součásti statistické analýzy vyžaduje specifické kroky a jejich přesné načasování.

➤ ***Vzhledem k vzájemné spolupráci při zpracování dat***

Pokud se soustředíme na statistickou práci, potřebujeme rozdílné soustavy pro rozdílná data. Jako příklad můžeme uvést, že zpracování dat pro potřeby udržitelného rozvoje vyžaduje širokou škálu statistického zkoumání a tudíž i statistických institucí nebo rozdílných statistických jednotek uvnitř jedné instituce. Je proto nutná velmi dobrá spolupráce a koordinace mezi nimi. Dobrým se zdá být například návrh struktury pro koordinaci mezi různými zpracovateli dat. Dalším tématem je, jak v co nejsrozumitelnější formě sestavit strukturu pro způsob ukládání a prezentaci dat. Je vhodné rozeznávat tato hlediska:

- Jak uspořádat práci s daty (zahrnuje i vztah mezi různými zpracovateli dat)
- Jak uspořádat samotná data (např. do databázových struktur)
- Jak data ve srozumitelné formě přenést a představit spotřebitelům (struktury záznamů)
- Zviditelnit jejich použitelnost (např. výsledky z účetnictví a jejich přínos)⁴¹

INDIKÁTORY UDRŽITELNÉHO VÝVOJE Z MEZINÁRODNÍHO HLEDISKA

Mnoho mezinárodních i národních organizací sestavilo seznamy indikátorů udržitelného rozvoje. Mnoho z těchto seznamů obsahuje více než stovku odlišných indikátorů a i když jsou takto sestavené seznamy indikátorů srozumitelné a všeobsahující, nedávají pohled na celkovou situaci ve vztahu k trvalé udržitelnosti.

Některé z těchto organizací, nejčastěji nevládní či akademické instituce, se pokusily o konstrukci jediného zastřešujícího indexu, který by mohl poskytnout letmý pohled na to, jestli se daná země chová ve smyslu udržitelného rozvoje či nikoliv. Ovšem s tímto přístupem se objevuje mnoho problémů. Jedním z nich je například fakt, že ne všechny prvky, kterých se otázka měřitelnosti udržitelného rozvoje týká, mohou být vyjádřeny ve stejných jednotkách. Některá z témat udržitelného rozvoje mohou být vyjádřitelná jen velmi složitým způsobem a některá dokonce - jako například občanské nepokoje - nemohou být vyjádřitelná v jednotkách vůbec. To znamená že takovýto výběr množiny indikátorů a proces jejich agregace nutně obsahuje určitou formu subjektivity, která znamená, že různé kompozice indikátorů dávají různé výsledky a žádný se doposud neukázal být nepopíratelným způsobem ten pravý.⁴²

Sdílení systému pro udržitelný rozvoj na mezinárodní úrovni má šanci jen pokud budou splňována následující kritéria:

⁴¹ The Use of National Accounts in Developing SD Indicators by A. Steurer, J. Hanauer and R. Muthemann, EUROSTAT

⁴² Indicators for Sustainable Development, By Anne Harrison, OECD (The Statistic newsletter, for the extended OECD Statistical Network, July 2001)

- Existence klíčových procesů a mechanismů, které jsou považovány dotyčnou zemí jako část její strategie udržitelného rozvoje, ať už jako jedna strategie nebo souhrn určitého počtu iniciativ a procesů.
V počátečním stadiu má daleko větší význam dát důraz na sběr těch informací a dat, které jsou vnímány především danou zemí jako prioritní a tvoří součást její národní strategie udržitelného rozvoje, pokud takovou strategii již vypracovanou má.
- Důraz na zlepšení kvality těch procesů a mechanismů, které svým charakterem efektivně přispívají směrem k udržitelnému rozvoji.
Tohle všechno se pak projeví a dá se i následně změřit ve změně přístupu veřejnosti k otázkám udržitelného rozvoje, ve změně reprezentace na různých fórech či konferencích, ve veřejných i soukromých investicích i ve způsobu rozhodování klíčových aktérů v tomto procesu.
- Pokrok při sestavování klíčových indikátorů udržitelného rozvoje.
To by se mělo uskutečňovat ve spolupráci s mezinárodními institucemi, které se problematikou indikátorů již zabývaly, a to například Komise pro udržitelný rozvoj při OSN.
- Návrhy na zlepšení a posílení národních plánů udržitelného rozvoje.
Velkým přínosem v oblasti tvorby strategií pro udržitelný rozvoj byl mohlo být zavedení agregátního indexu odrážející pokrok dané země směrem k udržitelnosti. Takovýto proces by měl těžit ze současných studií podobného typu jako například úspěšně zavedený HDI (Human Development Index).⁴³

DISKUZE

V obecném principu by mělo být statistické monitorování úzce spojeno s vizí udržitelného rozvoje a dlouhodobými politickými cíli. Nicméně, vzhledem k tomu, že udržitelný rozvoj ještě není v současné době dostatečně zmapován a převeden do specifických cílů a plánů, jeho indikátory odráží to, co je považováno za důležité v současné vědě a politických diskusích.

Informační systém utvořený pro potřeby udržitelného rozvoje by se měl v ideální podobě zaměřit na ta témata – a vzájemné nezávislosti mezi nimi – které jsou považovány za důležité z dlouhodobého pohledu. Časový horizont byl navrhnout na období 30-ti let (průměrná zbývající doba existence současné populace).⁴⁴ Vyšší limity časového horizontu jsou stanoveny jako nejisté vzhledem předpovědi budoucího vývoje.

Statistický přístup tak bude muset být vyvíjen s rozvojem vědy a aktuálním stavem v politice. V takovýchto podmínkách je velmi těžké určit vhodné statistické metody. Na jedné straně jsou zde požadavky politiky o co nejrychlejší poskytnutí nejaktuálnějších klíčových indikátorů, dále o zlepšení jejich kvality a včasnosti a také požadavek o vypracování konzistentního rámce těchto indikátorů tak, aby co nejlépe podpořily jejich použití v práci politiků a politických analýzách. Na straně druhé nemusí být s vývojem vědy i politiky velké investice a změny statistického systému ospravedlněné potřebami udržitelného rozvoje jako statistické metody nakonec velmi účinné.

ZÁVĚR

V neustálém hledání toho správného „vybalancování“ mezi třemi pilíři udržitelného rozvoje a zahrnutím všech případných témat s sebou nese určité riziko. Je těžké přesně odhadnout, co by mělo být vyřazeno z těchto třech všeobsahujících pilířů. Stručně řečeno, je

⁴³ The DAC Guidelines, Strategies for Sustainable Development, OECD, 2001

⁴⁴ Údaj EUROSTATu - The use of National Accounts in developing SD Indicators By A. Steurer, J. Hanauer and R. Muthmann, Eurostat

zde riziko „vyprázdnění“ udržitelného rozvoje právě snahou jeho stáhnutím na všechna témata. Zdá se být nevhodné, aby udržitelný rozvoj sobě zahrnoval příliš mnoho témat. Mnohé rozvojové země ani nemají dostatek prostředků – ať už finančních nebo kapacitních - aby byly schopny zabezpečit sběr informací pro potřeby udržitelného rozvoje.

Zásadní otázkou je, co nemůže být považováno jako součást udržitelného rozvoje, když jsou dané indikátory považovány jako relevantní ve vztahu k udržitelnému rozvoji. Téma udržitelného rozvoje se zajisté vztahuje k mezinárodnímu kontextu, ale může být skutečně indikátor jako například důchodový příjem zahrnut do takovéhoto vztahu? I pokud ano, je natolik důležitý? Jeho použití například úplně ztrácí smysl v rozvojových regionech, kde se populace důchodového věku buď vůbec nedožije nebo důchodový příjem ani nemá. Bylo by proto nutné připustit, že aby byl udržitelný rozvoj smysluplné a universálně uznávané téma, mnoho témat by mělo být vyjmuty, jinak se nedojde nikdy cíle. Použití indikátoru OSN jako HDI (Human Development Index), který spojuje údaje příjmu, vzdělání a zdraví by mohl být vhodným vodítkem.

Ale i když budou naleznuty vhodné informace a data, je dostatek institucí na jejich zpracování? Na konferenci v Riu vznikla myšlenka „mysli globálně, ale jednej lokálně“. Ovšem globální témata jako například otázka ochrany klimatu či oceánů nebo boj proti chudobě a nemocem vyžadují velké vyjednávání a závazky na diplomatické úrovni. Na takováto vyjednávání je zapotřebí spousty expertů a takováto vyjednávání by měla zahrnout i zvolené ministry států, kteří by mohli začít s propagací udržitelného rozvoje. Právě vlády jednotlivých států hrají klíčovou roli při rozvoji států. Obchodní bariéry, podpory, kontrola znečištění, všechna tato opatření jsou prováděna vládami států. S globalizací a současným vývojem se ovšem objevuje potřeba po jiných typech institucí a nástrojů. To vyžaduje institucionální reformu, která bude mít za následek lepší spolupráci mezi vládními úřady nebo integraci ekonomických, environmentálních a sociálních cílů do sektoriální politiky. Není přitom potřeba zakládat nové instituce, ale spíše upravit jejich strukturu. Objevuje se například nová velmi důležitá úloha nevládních organizací, které by podstatným způsobem mohly ovlivnit dění v jednotlivých státech směrem k udržitelnému rozvoji.⁴⁵

Literatura

1. Indicators for Sustainable Development, Anne Harrison, The Statistic newsletter for the extended OECD Statistical Network, OECD, 2001
2. Report on the Aggregation of Indicators of Sustainable Development, Division for Sustainable Development, United Nations, New York
3. Back to the basics, Simon Upton, OECD Round Table on Sustainable Development, OECD, 2002
4. The Use of National Accounts in Developing SD Indicators, A. Steurer, J. Hanauer and R. Muthemann, EUROSTAT, 2003
5. The DAC Guidelines, Strategies for Sustainable Development, OECD, 2001

Internetové zdroje:

6. <http://cozp.cuni.cz/COZP-14.html>
7. <http://ddp-exp.worldbank.org/ext/MDG/homePages.do>
8. www.osn.cz
9. <http://216.239.59.104/search?q=cache:5FaN5mu5jD4J:www.rozvojovka.cz/dokumenty.php+mileniove+rozvojove+cile&hl=cs>

Kontaktní adresa autora

Ing. Jana Kalabisová, PEF, ČZU, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 Suchbátka
telefon: 22 43 82 298
email: kalabisova@pef.czu.cz

⁴⁵ Back to the basics, Simon Upton, OECD Round Table on Sustainable Development, August 2002